

Achtergrondinformatie: De transformatie van de Bibliotheek

Op weg naar de bibliotheek van de toekomst

Deze notitie is bedoeld om informatie te geven over ontwikkelingen in de bibliotheek en over burgerparticipatie. Afhankelijk van de beoogde lezersgroep, kunnen passages worden gebruikt of weggelaten. Bij elke passage heeft Spectrum opgenomen voor wie zij denkt dat deze passage interessant kan zijn. In het project 'Burgers mee aan zet!' is deze notitie niet verspreid, maar het gedachtegoed verwerkt in de projectopzet en communicatie.

De toekomst van de bibliotheek

Deze passage is waarschijnlijk vooral interessant voor partners en burgers, en bibliotheekmedewerkers op uitvoerend niveau.

De leescultuur zoals we die sinds de tweede helft van de negentiende eeuw kennen, brokkelt in hoog tempo af. Papieren kranten, tijdschriften en boeken verdwijnen steeds meer uit het straatbeeld, bijvoorbeeld door vermindering van boekwinkels. De verkoop van gedrukte boeken daalt gestaag en uit het *Tijdsbestedingsonderzoek* van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat mensen minder tijd uittrekken voor het lezen van gedrukte media. Dat is het vertrekpunt voor de Commissie Cohen, die in het advies *Bibliotheken van de toekomst* een beeld probeert te schetsen van de bibliotheek in 2025. Hieruit komt het volgende naar voren.

Als er gelezen wordt, gebeurt dat steeds vaker vanaf schermen. ICT-vaardigheid is dan ook een basisvaardigheid geworden: het vinden, beoordelen, duiden en gebruiken van informatiebronnen. Er ontstaat een kloof tussen wel- en niet-kunners. Andere belangrijke vaardigheden worden: samenwerken, creativiteit, communiceren, problemen oplossen en kritisch denken. 'Informereren' wordt steeds meer tweerichtingsverkeer, waarbij het onderscheid tussen auteur, lezer en uitgever vervaagt. Mensen organiseren zich steeds meer horizontaal. Het gaat meer en meer om kennisdeling in plaats van kennisoverdracht. Tegelijkertijd staat de fysieke ontmoeting van mensen onder druk en daarmee ook de leefbaarheid in de gemeenschap. Digitale media maken het mogelijk om snel informatie te vergaren, maar bevorderen de druk bij mensen en verminderen fysieke ontmoeting. Mensen krijgen meer behoefte aan 'ontsnapping' aan de druk aan vormen van 'beleving' in hun vrije tijd. Tegelijkertijd kunnen digitale media de drempel voor virtuele ontmoetingen juist verlagen en de mogelijkheden voor contact uitbreiden. Via een Facebookpagina of een WhatsAppgroep is een contact immers snel gelegd en afspraken gemakkelijk geregeld.

Maatschappelijke opdracht van de bibliotheek

Deze passage is waarschijnlijk vooral interessant voor partners en burgers, en bibliotheekmedewerkers op uitvoerend niveau.

De bibliotheken hebben vijf functies (artikel 5 Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen):

1. ter beschikking stellen van kennis en informatie;
2. bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie;
3. bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur;
4. organiseren van ontmoeting en debat;
5. laten kennismaken met kunst en cultuur.

In haar zoektocht naar de toekomst van de bibliotheken, ziet Cohen voor de bibliotheek als kernopdracht weggelegd dat “zij bijdraagt aan en de basis vormt voor de kennis- en informatiesamenleving. De opdracht van de bibliotheek bestaat uit het stimuleren, ondersteunen, faciliteren en toerusten van burgers om mee te kunnen doen in en bij te kunnen dragen aan de moderne kennissamenleving.” Volgens Cohen ligt de primaire taak van de bibliotheek bij geletterdheid in brede zin, omdat lezen de basis is voor het verwerven van kennis en het verbeeldingskracht en creativiteit stimuleert.

Ook in de toekomst blijft het hart van de dienstverlening van de bibliotheek bestaan uit ondersteuning van leesbevordering en promotie van de lees- en literaire cultuur. Omdat de leescultuur onder druk staat, vraagt dat om herbezinning op de werkwijze van bibliotheken. Cohen ziet voor de bibliotheken de rol van een platform, waar mensen kunnen samenkomen om vaardigheden te verwerven die in de 21e nodig zijn.

“Aan alle mogelijkheden die digitale middelen bieden, voegen bibliotheken essentiële waarde toe: een prettige en stimulerende omgeving om te leren, te lezen, letterlijk onder de mensen te zijn of te ontsnappen aan de continue *pressure of being connected*.” Het is dé plaats waar men een ander kan ontmoeten en actief burgerschap wordt gestimuleerd. De digitale bibliotheek en de fysieke bibliotheek vullen elkaar daarbij aan.

In de praktijk krijgt dit momenteel vorm door diverse manieren waarop de bibliotheek wordt georganiseerd. Grofweg gaat het om combinaties van vestigingen, bibliotheken op school, servicepunten in de wijk, bibliobussen en/of vormen van zelfservice (Lankhorst). Elke gemeente en bibliotheek maken hierin hun eigen keuzes.

De rol van de bibliotheek bij de maatschappelijke participatie van inwoners

Deze passage is waarschijnlijk vooral interessant voor bibliotheekmedewerkers op beleids- en uitvoerend niveau.

De mate waarin een inwoner meedoet in de samenleving kun je uitdrukken aan de hand van de participatieladder. Onderaan deze ladder staan de geïsoleerde inwoners en bovenaan de inwoners met betaald werk. Beroepskrachten hebben de opdracht om mensen te steunen op deze ladder te klimmen. Als we deze ladder vertalen naar het bibliotheekwerk, zou die ladder er ongeveer als volgt uit kunnen zien (ontleend aan Zwolle):

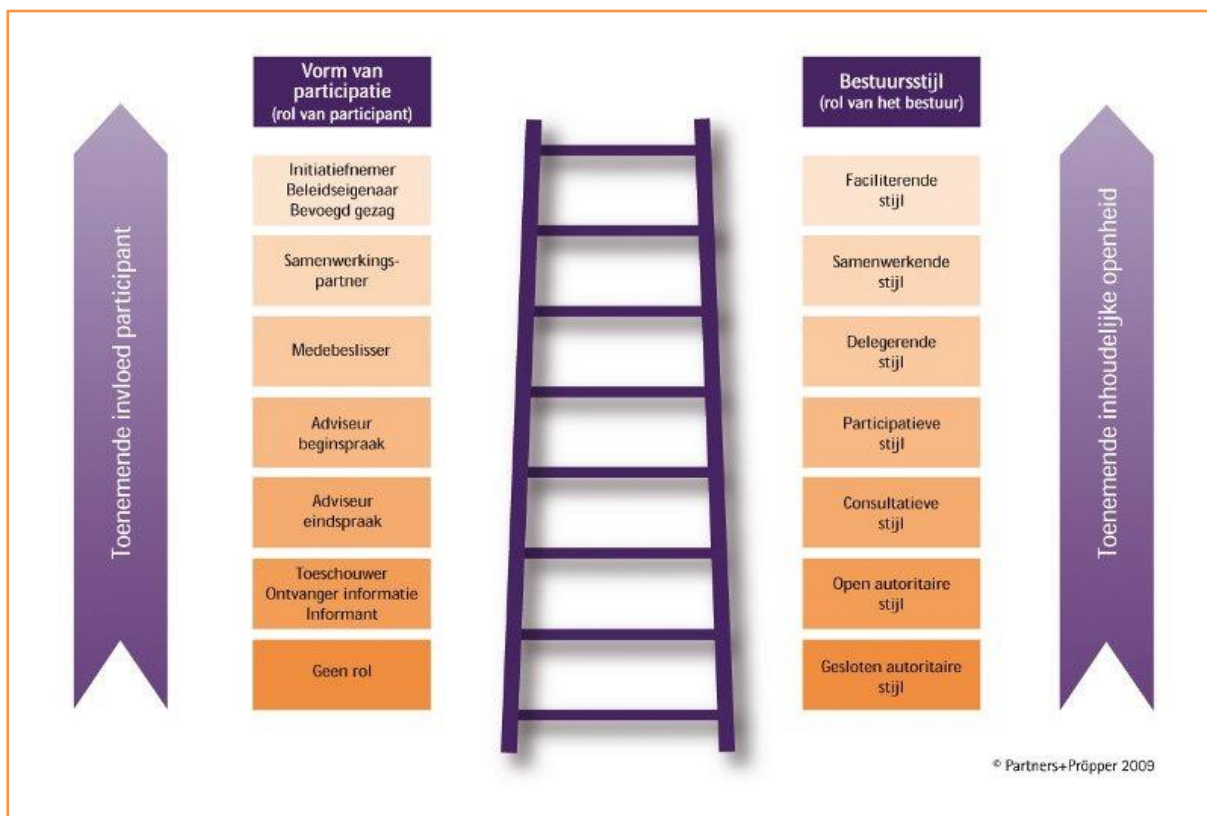
Op deze ladder kunnen mensen klimmen van taalvaardig naar leefvaardig. Op deze ladder wordt ook zichtbaar hoe het (educatieve) bibliotheekwerk kan aansluiten bij de zorg- en hulpverlening.

Participatie van inwoners bij de ontwikkeling van de bibliotheek

Deze passage is waarschijnlijk vooral interessant voor bibliotheekmedewerkers op beleids- en uitvoerend niveau.

Deze maatschappelijke participatieladder is wat anders dan de participatieladder voor burgerparticipatie. De mate waarin inwoners invloed uitoefenen op beleid en projecten (van gemeenten, organisaties, bedrijven) kun je uitdrukken aan de hand van treden van de 'Participatieladder voor burgerparticipatie'. Deze participatieladder heeft vijf treden: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren en (mee)beslissen. Onderaan de ladder hebben de beroepskrachten het initiatief. Verder naar boven neemt de invloed van de inwoners toe, totdat de inwoners naast de beroepskrachten staan: een situatie van gelijkwaardige inbreng: niet alleen samen *doen* maar ook samen *beslissen*. Meestal stopt de ladder op dit punt, maar er is nog een trede hoger denkbaar, namelijk 'zelforganisatie'. Daarbij staan de inwoners volledig aan het roer. Toegepast op de bibliotheek: een bibliotheek die door en voor inwoners wordt gerund, een ruilbibliotheekje in iemands voortuin of in de hal van een appartementencomplex of verteltafels waarbij mensen verhalen uit hun leven met elkaar delen onder genot van een kop koffie/thee. Als er al een rol voor beroepskrachten is, dan is die faciliterend of meedenkend.

Zelforganisatie door inwoners

Deze passage is waarschijnlijk vooral interessant voor bibliotheekmedewerkers die zelf met burgers aan de slag willen en ruimte willen bieden aan burgerinitiatieven.

Zoals het woord 'zelforganisatie' al uitdrukt, ontstaat het van 'onderop': door de inwoners zelf. Het gaat om burgerinitiatieven. Volgens *Het wiel opnieuw uitvinden* van Nienhuis doorloopt zelforganisatie de volgende fasen:

1. Zelforganisatie begint bij een idee dat een inwoner heeft en dat hij vervolgens bespreekt met anderen. De fase van de lente: het kiemen van het zaad.
2. Als de inwoners elkaar rondom een idee vinden en gezamenlijk acties opzetten om het idee uit te voeren, ontstaat een 'zelforganisatie'. De organisatie krijgt al doende steeds meer vorm. Na verloop van tijd ontstaat er een vaste manier van werken en staan de activiteiten en taakverdeling vast. De fase van de zomer: de zelforganisatie floreert.
3. Na de florerende uitvoeringsfase zijn er twee toekomstmogelijkheden voor de zelforganisatie:
  - a. De zelforganisatie raakt in verval (herfst) en/of verdwijnt (winter). Dit gebeurt vaak als het oorspronkelijke doel is bereikt of onhaalbaar lijkt. Dat zie je vaak bij actiecomités, zoals een handtekeningencomité om bibliotheekvestigingen te behouden. Soms verdwijnt een zelforganisatie ook, omdat de betrokkenen besluiten ermee te stoppen, bijvoorbeeld bij een leesclub.
  - b. De zelforganisatie raakt 'losgezongen' van zijn omgeving. Dit gebeurt als de betrokkenen zich sterk vasthouden aan hun eigen identiteit, cultuur, organisatiewijze en activiteiten. Uiteindelijk wordt de zelforganisatie zó exclusief dat nieuwelingen zich niet welkom voelen en dat de betrokkenen zich elders niet meer welkom voelen.

In wezen is het bij zelforganisaties niet anders dan bij gewone (maatschappelijke) organisaties: ze groeien, bloemen en verdwijnen. Tegelijkertijd ontstaan ook weer nieuwe zelforganisaties.

De rol van de beroepskracht

Deze passage is waarschijnlijk vooral interessant voor bibliotheekmedewerkers die zelf met burgers aan de slag willen en ruimte willen bieden aan burgerinitiatieven.

Maar als een initiatief helemaal bij bewoners ligt, wat heeft een beroepskracht er dan nog mee uit te staan? Volgens Nienhuis kunnen beroepskrachten zeker een stimulerende rol spelen. Hij benoemt drie ingangen om zelforganisatie te bevorderen, liefst in combinatie met elkaar:

1. investeren in individuen (microniveau): in algemene, communicatieve competenties en in specifieke - voor het desbetreffende idee - competenties;
2. investeren in het samenspel tussen mensen (mesoniveau): in sociale cohesie, culturele verbondenheid en tolerantie in de buurt/wijk;
3. investeren in de publieke moraal (macroniveau): in stads- of dorpsdialogen waarin inwoners samen bespreken hoe ze willen samenleven.

Op al deze drie vlakken liggen kansen voor de bibliotheken. Hoe dan? Dat kan door te stimuleren (actief aanjagen), faciliteren (de randvoorwaarden scheppen) en coproduceren (samen optrekken). Het meest conservatief is om zelf iets te bedenken en daarvoor vervolgens vrijwilligers te zoeken: dan doen inwoners wel mee, maar hun invloed is gering.

Een voorbeeld van bevordering van burgerinitiatieven is *iWorkspace*, dat bestaat uit een team van adviseurs die mensen met (goede) ideeën verder helpen. Deze adviseurs zijn op vaste tijden in de bibliotheek aanwezig. Tijdens deze spreekuren kunnen de mensen met hun ideeën bij de adviseurs terecht voor advies en ondersteuning. De adviseurs hebben een coachende rol om mensen te helpen op eigen kracht hun ideeën te realiseren. Naast deze individuele ondersteuning organiseren de adviseurs ook vormen van collectieve ondersteuning, bijvoorbeeld netwerkbijeenkomsten, discussieavonden of workshops.

Stel: een inwoner heeft een idee voor een burgerinitiatief en wil daarmee aan de slag. Hoe kunnen beroepskrachten dan passende ondersteuning bieden? Het ACTIE-instrument van Denters uit *Burgers maken hun buurt* kan hierbij helpen. De afkorting ACTIE staat voor: Animo, Contacten, Toerusting, Inbedding en Empathie:

- *A van Animo*: motivaties en de drijfveren van burgers om hun initiatief gestalte te geven. Vraag: kan ik aansluiten bij de motieven van de initiatiefnemers of moet ik bijsturen?
- *C van Contacten*: contacten met buurtgenoten, organisaties in de buurt en instanties. Vraag: kan ik gebruik maken van interne samenhang of kan ik externe banden (andere bewoners en instanties) versterken?
- *T van Toerusting*: de mate waarin de groep burgers beschikt over middelen (geld of natura), tijd en vaardigheden. Vraag: mag ik uitgaan van eigen kracht of moet ik aanreiken?
- *I van Inbedding*: de manier waarop organisaties zijn ingericht om bewonersinitiatieven te ondersteunen. Vraag: moet ik uitgaan van de logica van de burgers of van de logica van de professionele organisatie(s)?
- *E van Empathie*: het vermogen van de professionals en hun organisaties om zich te verplaatsen in burgers en adequaat in te spelen op hun wensen en verwachtingen. Vraag: toon ik als professional betrokkenheid of dienstbaarheid?

Bij elk initiatief moet de beroepskracht zich afvragen: zijn deze elementen bij het initiatief in voldoende mate aanwezig en is er noodzaak voor enige ondersteuning?

Bronnen

Cohen, J. (2014). *Bibliotheek van de toekomst. Knooppunt voor kennis, contact en cultuur*. Den Haag: Sectorinstituut Openbare Bibliotheken.

Denters, S.A.H., Tonkens, E.H., Verhoeven, I. en Bakker, J.H.M. (2013). *Burgers maken hun buurt*. Den Haag: Platform 31.

Lankhorst, H. (2015). *Grijp de kansen van de nieuwe bibliotheekwet. Uitleg bij de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob)*. Den Haag: Vereniging van Openbare Bibliotheken.

Nienhuis, I. (2015). *Het wiel opnieuw uitvinden*. Arnhem: Spectrum, partner met elan.